

recenzije

J. Oswald, *Filozofija prakse u Hrvatskoj*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Biblioteka Filozofski niz, knjiga 22, Zagreb, 2006, 133 str.

Autor ovoga preglednog i jasnog djelca je njemački isusovac Julius Oswald, inače predavač na Hochschule für Philosophie u Münchenu te ujedno voditelj biblioteke ove visokoškolske isusovačke ustanove u Njemačkoj. Svoju akademsku izobrazbu završio je doktoratom o praksisovcima u Innsbrucku (Austrija). Osim disertacije objavio je mnoge radove o marksizmu, kritici religije i povijesti isusovačkog reda. Posljednjih je godina više puta boravio kao gost predavač na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, držeći predavanja na hrvatskom jeziku.

U uvodnom dijelu, na sedmoj stranici, autor nagoviješta o čemu će biti riječi: »Filozofiju revolucionarne prakse razvijali su profesori Sveučilišta u Zagrebu da bi opravdali samoupravljanje koje je u Jugoslaviji bilo uvedeno u tvornicama i u društvu kao izvorni marksistički put u besklasno društvo.« Godine 1964. osnovali su časopis *Praxis* po kojem ih se jednostavno nazivalo »praksisovci«. Internacionalno izdanje časopisa započelo je izlaziti već sljedeće godine. Praksisovci su svoje radove objavljivali i u inozemstvu, gdje su zbog »humanističkog marksizma« uživali određene simpatije. Starijima će njihova imena biti dobro poznata. To su: Branko Bošnjak, Danko Grlić, Milan Kangrga, Danilo Pejović, Gajo Petrović, Rudi Supek i Predrag Vranicki. Temeljna sastavnica njihove filozofi-

je bila je bezobzirna kritika svega postojećeg, a to znači i samoupravljanja koje je pokazivalo ozbiljne nedostatke. No praksisovci pri tome nisu nudili nikakva praktična rješenja, pa su tako došli u sukob s političkim strukturama, koje su im godine 1974. uskratile sredstva za tiskanje već gotovoga broja časopisa. Bio je to ujedno i kraj filozofije revolucionarne prakse, koja ipak kao takva pripada povijesti Hrvatske, ali i povijesti filozofije.

Filozofija praksisovaca nastojala je osloboditi čovjeka od samootuđenja i pomoći mu da se ostvari u samoupravnome društvu kao slobodno i stvaralačko biće. Autor smatra da je za razumijevanje procesa oslobađanja, kakav je nudila filozofija praksisovaca, nužno razumjeti njezinu antropologiju, pojam revolucionarne prakse i samoupravljanja. U toj namjeri Oswald zaviruje u spise spomenutih filozofa, čiji se popis inače nalazi na kraju knjige.

Prema praksisovcima bit se čovjeka nalazi u revolucionarnoj praksi, pa je stoga socijalna revolucija jedini način da čovjek dokine svoje otuđenje te da se ostvari u samoupravnom društvu. Spomenuti su filozofi u tu svrhu razvili krajnje spekulativan i idealistički pojam revolucionarne prakse, koja otvara čovjeku neslućene mogućnosti i čini ga skoro svemogućim bićem. Ovim je ona dobila metafizičke dimenzije, te je kao takva trebala polučiti promjenu čovjeka i svijeta na bolje.

Prvo poglavlje pod naslovom »Kako je nastala filozofija prakse u Hrvatskoj« smješta nas u vrijeme nakon II. svjetskog rata, kada na jugoslavenskoj idejnoj sceni vlada staljinistička inačica marksističke filozofije. Često citirani »Titov odlučni 'ne' Staljinu« (1948), odnosno odbačivanje vlastitog, tj. samoupravnog a ne etatističkog puta u socijalizam, polučio je među tadašnjim etabliranim misliocima »povratak na izvore«, do obnove Marksova mišljenja. U tome je pobjedu nad pobornicima »teorije odraza« i ortodoksnih marksističkih interpretatora

odnijela grupa kasnijih praksisovaca, »kreativnih marksista«, na sastanku u Bledu godine 1960. P. Vranicki, član ove grupe, ovim je riječima opisao njihovu zajedničku nakanu: »(...) poimanje čovjeka kao bića prakse i time poimanje kategorije prakse kao temelja za interpretaciju čovjeka i povijesti; povijesne interpretacije dijalektike; spoznaja suvremenih procesa s pomoću marksističke teorije otuđenja i posebice ustrajanje na humanističkoj problematici u socijalizmu.« (16)

U narednom poglavlju pod naslovom »Bit čovjeka po viđenju filozofa *Praxisa*« autor ulazi u njihovu antropološku problematiku. Za njih je čovjek — s neznatnim varijacijama — proizvod i dio prirode, nastao »za ništa« jer ne nastaje svrhovitim djelovanjem u njoj: »Čovjek je tu jer je tu«. (21) Čovjek je nadalje smrtno biće, a atribut vječnosti pripada samo totalitetu! Tako priroda svoj najveći proizvod niti čuva niti održava, nego ga naprotiv stalno i proizvodi i uništava. Tragičnost i paradoks su dakle čovjekov »*signum distinctivum*« s obzirom na sva druga bića, koji međutim oslobađaju kod njega maksimum aktivnosti! Tako je čovjek samostalan nosilac i stvaralac svoje egzistencije. Osim što je biće prakse, on je i povijesno biće. Samo je čovjek naime u mogućnosti transcendirati prirodnost slobodnom svjesnom djelatnošću, pa je tako povijest djelo čovjeka i čovječanstva u cjelini, u kojoj on stvara samoga sebe i svoje najraznovrsnije kreacije. Osim toga čovjek je i jedino biće mogućnosti: kad on naime nešto misli, onda to misli sa stanovišta promjene koja spada u mogućnost, a čime se ponovno otvara kategorija prakse kao povijesne veličine, pri čemu budućnost igra odlučujuću ulogu u kreiranju sadašnjosti.

Jedna od nosivih kategorija misli praksisovaca bila je samootuđenje, o kojemu je riječ u trećem poglavlju, a koje je po svom sadržaju šire od Marxova shvaćanja. Samootuđenje se opisuje velikim riječima: otuđenje od svoje vlastite

biti, vlastite prirode, od onoga što čovjek može i treba biti... Nesamootuđeni čovjek bio bi naprotiv onaj koji se ozbiljuje kao slobodno, stvaralačko biće prakse. Prvi oblik samootuđenja, posve na Marxovu tragu, jest rad koji je od svjesno-slobodne djelatnosti, samopotvrđivanja, postao puko sredstvo za održanje gole fizičke egzistencije. Sljedeća alijenacija je politička država, pa i u socijalističkim zemljama, koja raspolaže pojedincem kao s običnim sredstvom. Tu je naravno i religija kao izraz nemogućnosti promjene povijesnih i društvenih uvjeta, pa je tako Bog u ulozi zaštite nesigurne egzistencije. Praksisovci su tragove religioznosti, heteronomnosti, odnosno teoloških odnosa, prepoznavali i u državama socijalizma, primjerice u staljinizmu.

Samootuđenje je međutim historijsko, pa stoga i prolazno određenje čovjeka, koje se dokida revolucionarnom praksom. Do tog uvida čovjek može doći jer raspolaže utopijskom, neotuđenom budućnošću! Revolucija posjeduje božanske atribute. Ona je dapače najviši oblik bivstvovanja, najsnažniji izraz stvaralačke prirode čovjeka, te je se stoga nikako ne smije shvatiti u vulgarnom smislu puke političke promjene, nasilnog osvajanja vlasti, nego u smislu kvalitativne promjene čovjeka i društva. Ona je tako spremnost na stvarni obrat društvenih odnosa, a njezin krajnji cilj je razotuđeni čovjek: čovjek koji se realizira kao cjelovito, slobodno i stvaralačko praktično biće, a zajednica je pak mjesto i posrednik pomoću kojeg individuum ostvaruje svoje puno ljudsko i društveno biće.

U posebne oblike revolucionarne prakse spadaju filozofija, umjetnost i kritika. Filozofija, posve u Marxovu smislu, manje označuje interpretaciju svijeta, a više njegovo mijenjanje u praktičnom djelovanju, čime pak postaje teorija same revolucije. Srž je umjetnosti u tome što ona nadilazi ono što postoji, što predstavlja totalni prekid strašne rutine života, dajući time pljusku svemu posto-

ječem i zadovoljavajući tako prave ljudske potrebe koje se ne mogu zadovoljiti svakodnevnim radom i zabavom. Umjetnost je tako radikalna negacija postojećeg koja nuka na revoluciju. Osim toga veliko se značenje pridaje kritici kao tipičnoj čovjekovoj pretpostavci, koja kao takva također ima revolucionarno značenje jer mijenja postojeće odnose.

Posljednje, tj. četvrto poglavlje, nosi naslov »Ukidanje samootuđenja na putu u samoupravljanje«. Vidjeli smo da je, među ostalim, teorija alijenacije temeljna za razumijevanje marksističkog mišljenja. Za praksisovce je socijalizam društvena organizacija u kojoj je ukinut svaki oblik izrabljivanja; on je istinsko ljudsko društvo, slobodna zajednica slobodnih ličnosti. No takvo društvo nigdje nije već u potpunosti ostvareno, nego ono s jedne strane postoji kao ideja, odnosno povijesna mogućnost, a s druge strane kao pokušaj ostvarenja u postojećim socijalističkim društvima. Socijalizam zato valja shvatiti kao prijelazno razdoblje, koje uostalom i postupno dokida samoga sebe time što se ne apsolutizira. Socijalizam ima zadatak ukinuti vlast nad ljudima i stvarima te ostvariti vladavinu samoga radnog čovjeka. No to se ne ostvaruje pravom ljudi da glasuju za one koji će potom odlučivati u njihovo ime, nego tako da oni sami odlučuju u svim temeljnim životnim sferama — ekonomskim, političkim, odgojnim. Socijalizam dakle mora biti izgrađen na samoupravnom čovjeku, kojemu se daje mogućnost da raspolaže i radnim procesom te da sudjeluje u privredi i u svim područjima društvenoga života. Radni čovjek je temelj povijesti, stvarni čimbenik i gospodar. Samoupravljanje nema politički, nego eminentno filozofsko–antropološki, humanistički smisao, pa je tako u mogućnosti mijenjati i međuljudske odnose.

Marksistička filozofija, pa i svojim praksisovskim udjelom, nije pridonijela boljitku čovjeka ni čovječanstva. Naprotiv, u tom su razdoblju vladale sila i ne-

čovječnost. Grozota moralne i materijalne pustoši koju je ostavio slom socijalističkih država jest dokaz da se čovjek ne može ostvariti revolucionarnom praksom i samoupravljanjem.

Ivan Šestak

György Heidl, *Origens Influence on Young Augustine: A Chapter of the History of Origenism* (Eastern Christian Studies vol. III), Notre Dame University (Louaize — Lebanon) and Georgias Press (USA), 2003, XIV + 328 pp.

Analizirajući odnos među spisima dvojice divova ranokršćanskoga teološkog svijeta«, jednoga s pravom slavljeno-ga i drugoga, čini se, nepravedno osuđivanog, György Heidl postavlja intrigantno pitanje o Augustinovu susretu s Origenovim spisima, te njihovom kasnijem utjecaju na razvoj njegove teologije. Autorova je središnja teza da je Augustin ne samo poznao spise aleksandrijskog teologa prije svoga obraćenja, već da je upravo prihvaćanje Origenove mistične interpretacije Sv. pisma odigralo središnju ulogu u njemu.

György Heidl (r. 1969), klasični filolog i predavač povijesti estetike na Sveučilištu u Pécsu, pripada mladoj generaciji mađarskih znanstvenika okupljenih oko Mađarskog patrističkog društva (*Magyar Patrisztikai Társaság*), čija su istraživanja tijekom posljednjih godina iznijela na međunarodnu znanstvenu scenu vrlo vrijedne rezultate, osobito na području istraživanja origenizma. Heidl-ova prva knjiga *Origens Influence on Young Augustine* engleski je prijevod mađarskog izvornika *Szent Agoston megtérése: Egy fejezet az origenizmus történetéből* (Obraćenje sv. Augustina: poglavlje iz povijesti origenizma), izdanog 2001. godine.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvome (*Origen and Augustine's Conversion*) autor istražuje utjecaj Origenovih spisa na mladog Augustina. Autoro-